

WPROWADZENIE

Tom, zatytułowany *Podjęcie LEADER i inne formy aktywizacji społeczności wiejskich*, jest zbiorem artykułów przygotowanych przez badaczy z różnych środowisk akademickich i instytutów naukowych Polski, Francji i Węgier. Są to teksty w pewnym sensie komplementarne i powiązane merytorycznie, w których autorzy wskazują i opisują różne mechanizmy, szeroko rozumiane, oraz nowe możliwości rozwoju obszarów wiejskich Europy Centralnej. Jednym z ważnych czynników tego rozwoju mają być endogenne zasoby, wśród których aktywne i zaangażowane społecznie podmioty lokalne (od jednostek, grup, organizacji po ruchy społeczne) odgrywać mają główną rolę. Stąd zainteresowanie problematyką aktywizacji społeczności lokalnych, szczególnie w kontekście popularnej teorii kapitału społecznego i rozwoju endo- i neoendogennego, a także społecznej partycypacji lokalnej i rozwoju współpracy międzysektorowej, partnerstw terytorialnych. Do wzrostu zainteresowań tymi ostatnimi koncepcjami przyczyniła się popularyzacja programu „Odnowa wsi”, a szczególnie podejścia LEADER. Efekty wieloletniego wdrażania tego programu w krajach Europy, konsekwencje dla procesu aktywizacji i rozwoju lokalnego, bariery, propozycje korekt w dalszych okresach programowania to tylko niektóre zagadnienia poruszane w artykułach zamieszczonych w tym zeszycie.

Dwa pierwsze teksty mają charakter teoretyczno-literaturowy. Hanna Podedworna w artykule *Aktywizacja, partycypacja, współpraca: blaski i cienie* przedstawia, jak sama napisała, „pewne kluczowe pojęcia, charakteryzujące nowy sposób myślenia o rozwoju obszarów wiejskich, takie jak: aktywizacja społeczności wiejskich, partycypacja lokalna oraz rozwój współpracy partnerskiej”. Autorka analizuje różne sposoby rozumienia tych terminów, odwołując się do literatury naukowej i raportu Banku Światowego opisującego związki partycypacji i rozwoju. Pokazuje nie tylko aspekty pozytywne, ale i negatywne działań obywatelskich i rozwoju partycypacji. Natomiast tekst autorstwa Marty Klekotko i Krzysztofa Gorlacha *Trójkąt niebermudzki: sceny, sieci i ruchy społeczne w rozwoju obszarów nie tylko wiejskich* jest „próbą sformułowania schematu pojęciowo-analitycznego, użytecznego do badania procesów rozwoju obszarów wiejskich. Jego ramę wyznaczają trzy perspektywy teoretyczne: koncepcja scen, koncepcja sieci oraz

koncepcja ruchów społecznych”. Definiując pojęcie sceny, autorzy podkreślają znaczenie infrastruktury kulturalno-usługowej, która stanowi klimat miejsca zamieszkania. Dostępność rozmaitych obiektów nowoczesnej konsumpcji kulturowej pozwala na realizację różnych wartości i stylów życia. „Utowarowieniu” ulegają też zasoby obszarów wiejskich. Wieś coraz częściej sprzedaje nie tylko artykuły rolne, ale inne swoje zasoby także krajobrazowe i kulturowe (wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich sprzyja tej tendencji). Formy i treści utowarowienia obszarów wiejskich tworzą różne typy wiejskich scen. Koncepcja sieci odnosi się do tkanki społecznej scen. Sieci społeczne, układ interakcji aktorów sceny, są związane z współrzędzeniem, które powinno zapobiegać efektom niekontrolowanych działań sił rynkowych. Współrzędzenie jest postrzegane jako relacje pomiędzy rynkiem, państwem i społeczeństwem obywatelskim w nowej perspektywie. I wreszcie ruchy społeczne autorzy tekstu odnoszą do uczestników sieci na scenie, o różnym stopniu instytucjonalizacji, odmiennej dynamice przemian i charakterze działania. Zatem proponowany schemat analizy wydaje się, że obejmuje obszar wiejski (miejscowość, gmina, partnerstwo terytorialne) o wystroju (walorach) determinującym realne życie mieszkańców w warstwie społeczno-kulturowej i gospodarczo-politycznej oraz możliwościach włączania się rozmaitych podmiotów we współzarządzanie obszarem.

Kolejne artykuły poświęcone są szeroko rozumianej problematyce wdrażania programu LEADER w pięciu krajach Europy Centralnej, w tym w Polsce. W tekstach tych przedstawione są wyniki badań empirycznych, prowadzonych w ramach projektów narodowych. Artykuł *The LEADER Programme in Central Europe. A New Local Development Policies*, przygotowany został przez dwoje autorów: Pascala Chevaliera i Marie-Claude Maurel, na podstawie wyników badań realizowanych w ramach programu ALDETEC finansowanego przez French National Research Agency. Dokonując analizy procesu wdrażania podejścia LEADER w 5 krajach Europy Centralnej (na Węgrzech, w Czechach, na Litwie, we wschodnich Niemczech i w Polsce), wskazują na podstawowe podobieństwa i różnice wynikające z uwarunkowań terytorialnych, społeczno-kulturowych, które wpływały na modyfikacje w poszczególnych krajach modelowego, europejskiego podejścia LEADER. Autorzy prezentują trzy etapy transferu modelu rozwoju lokalnego – na poziomie europejskim, krajowym i lokalnym. Przedstawiają badania dotyczące interpretacji polityki europejskiej odnośnie do potrzeb narodowych i przygotowania priorytetów krajowych z uwzględnieniem najistotniejszych obszarów rozwoju lokalnego: kwestii ekologicznych, dywersyfikacji zatrudnienia, podniesienia jakości życia mieszkańców. Następny artykuł, zatytułowany *Involvement of Local Stakeholders in LEADER (2007–2013) Programme Partnerships in Eastern Germany: Network Thinking and Context Effects* powstał na bazie wyników wspomnianego wyżej programu. Przygotował go jeden z członków zespołu badawczego – Guillaume Lacquement. W artykule omówiono podejścia LEADER (2007–2013) na obszarach wiejskich w Niemczech Wschodnich.

Autor analizuje formy udziału partnerów lokalnych i funkcjonowania systemu działania, który wspiera kompleksowe podejście do rozwoju lokalnego. Prezentuje hipotezę, że uczenie się podejścia LEADER na podstawie praktyki rozwoju endogennego i zasad samorządności jest związane z wpływem kontekstu geograficznego, utworzonego przez układ przestrzenny, strukturę gospodarki lokalnej i dziedzictwo przeszłości.

Bernadett Csurgó, Imre Kovách w artykule *Networking LEADER and Local Oligarchies* opisują studium przypadku węgierskiej LGD „Nagykunságért”. Analizują udział lokalnych aktorów i oddziaływanie na rozwój lokalny projektów realizowanych w ramach podejścia LEADER w regionie. Przedstawiają rolę lokalnych oligarchów, ukazując podejście LEADER jako narzędzie mające znaczenie dla demokracji i rozwoju obszarów wiejskich, pokazują także mechanizmy demokratycznej kontroli dystrybucji funduszy rozwojowych.

Kolejne cztery artykuły przygotowane zostały na podstawie materiałów i wyników badań empirycznych, zrealizowanych przez zespół badawczy z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki: „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania”. Tekst Elżbiety Psyk-Piotrowskiej: *Badanie kapitału społecznego LGD – uzasadnienie problemu, założenia metodologiczne, podstawowe wyniki i wnioski* jest streszczeniem najważniejszych elementów raportu z badań, opublikowanego w formie książki w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego. Są w nim zawarte założenia metodologiczne badań (cel, problem, problematyka, hipotezy, dobór próby, metody i techniki badawcze), najważniejsze wyniki, które stanowią także podstawę weryfikacji hipotez dotyczących struktury i uwarunkowań kapitału społecznego LGD działających na terenie 6 wybranych województw Polski. Podstawowym materiałem było 573 ankiet od osób zrzeszonych w LGD, które realizowały schemat „II Pilotażowego programu LEADER+”, źródła zastane i wywiady telefoniczne. Artykuł kończą rekomendacje dla praktyki. Następny artykuł, przygotowany przez Danutę Walczak-Duraj: *Aktywność społeczna członków lokalnych grup działania*, zawiera wyniki dotyczące poziomu i wybranych form aktywności obywatelskiej członków lokalnych grup działania, funkcjonujących na obszarach 6 województw. Aktywność ta rozpatrywana była jako czynnik warunkujący poziom i strukturę kapitału społecznego LGD. Badano zarówno różne formy aktywności, wynikające i związane z członkostwem w lokalnych grupach, jak i działalność o charakterze formalnym (w organizacjach społecznych) i nieformalnym (świadczenia na rzecz miejsca zamieszkania). Uwzględniano także korelaty społeczno-demograficzne (płeć, wiek, wykształcenie, przynależność do kategorii zawodowej), które różnicowały tę aktywność. Generalnie stwierdzono, że deklarowana aktywność społeczna badanych członków LGD była na wyższym poziomie niż ogólna aktywność Polaków (w badaniach reprezentacyjnych CBOS). W kolejnym artykule Agnieszka Kretek-Kamińska charakteryzowała *Zasoby kapitału ludzkiego i społecznego w lokalnych grupach działania*, określając

ich poziom i wzajemne oddziaływanie. Przedstawione wyniki badań wskazują na stosunkowo wysoki poziom kapitału społecznego, ale nie wszyscy członkowie grup w jednakowym stopniu są jego nośnikami. Jego poziom jest warunkowany w dużej mierze charakterystykami społeczno-demograficznymi członków LGD i ich kapitałem społecznym, wygenerowanym poza strukturami lokalnych grup. Autorka stawia tezę, że kapitał społeczny nie generuje wzrostu poziomu kapitału społecznego mieszkańców partnerstw „Ma on raczej charakter kapitału wiążącego, ograniczającego niż pomostowego, generującego nowe formy relacji między różnymi aktorami lokalnej społeczności”.

Zawartość kolejnego artykułu autorstwa Katarzyny Zajdy odzwierciedla jego tytuł: *Zasoby kapitału społecznego liderów podkarpackich lokalnych grup działania a ich partycypacja polityczna*. Autorka omawia trzy zasoby kapitału społecznego: zaufanie, patriotyzm, zaangażowanie w formalne i nieformalne działania społeczne oraz wybrane wymiary partycypacji politycznej badanych, pochodzących z LGD podkarpacia. Następnie pokazuje zależność pomiędzy tymi zasobami kapitału społecznego badanych a poziomem ich partycypacji politycznej. W konkluzjach autorka stwierdza m.in., że LGD zrzeszają osoby, w większym stopniu niż pozostali mieszkańcy wsi, aktywne nie tylko społecznie, ale i politycznie i że spośród nich mogą rekrutować się lokalne elity władzy.

Artykuł Marka Furmankiewicza *Pomiędzy wykluczeniem, niewiedzą a zaangażowaniem. Lokalne grupy działania w ocenie organizacji pozarządowych* poświęcony jest problematyce relacji pomiędzy lokalnymi grupami działania a organizacjami pozarządowymi, funkcjonującymi na obszarze partnerstwa. Autor na podstawie niewielkiego materiału (42 ankiet z przedstawicielami tyłuż lokalnych grup działania) stawia tezę, że w swojej działalności LGD mają zbyt mało kontaktów z lokalnymi organizacjami pozarządowymi na swoim terenie i praktycznie w niewielkim stopniu pozyskują i angażują je do współpracy. Taki stan rzeczy utrudnia lub opóźnia rzeczywistą aktywizację społeczności lokalnych.

Końcowe dwa artykuły przygotowane zostały przez osoby w większym stopniu powiązane z praktyką, które utrzymują stały kontakt z instytucjami i organizacjami funkcjonującymi na rzecz obszarów wiejskich. W swoim artykule Ryszard Kamiński zastanawia się *Czy rozwój infrastruktury społecznej wystarczy do wzrostu kapitału społecznego i aktywizacji polskiej wsi?* Autor z jednej strony stawia pytanie, czy budowa infrastruktury społecznej ze środków unijnych może stanowić wsparcie dla kapitału społecznego, z drugiej poddaje w wątpliwość, czy samo wybudowanie różnych obiektów ze sfery społecznej wzmacnia wyposażenie środowiska wiejskie w urządzenia potrzebne mieszkańcom, bowiem są problemy z ich zagospodarowaniem i utrzymaniem w stanie dobrej funkcjonalności dla lokalnych społeczności. Jako metodę „ożywienia” oddanej infrastruktury społecznej widzi aktywizację mieszkańców, który to proces jest jednocześnie podstawą dla podnoszenia poziomu kapitału społecznego, a ten może stać się „bazą dla dobrobytu i rozwoju gospodarczego”.

Zbiór zamyka artykuł Jacka Puchały: *Rola doradców i ekspertów w usuwaniu barier wdrażania lokalnych strategii rozwoju*, napisany na podstawie wyników badań realizowanych we współpracy z Centrum Doradztwa Rolniczego (oddziałem w Brwinowie). Badanie dotyczyło zidentyfikowania tematycznego zakresu doradztwa, z którego skorzystały LGD w latach 2011 i 2012 oraz oceny pracy doradców i ekspertów świadczących usługi dla tych organizacji. Ankieta internetowa wystosowana była do wszystkich LGD (337), uzyskane wypełnione kwestionariusze stanowiły 18% całości. Poza uzyskanym i przedstawionym wykazem typu świadczeń służb doradztwa na rzecz LGD próbowano określić, jakie są dalsze oczekiwania LGD w tym zakresie. Stwierdzono, że najważniejsze dla badanych są działania szkoleniowe i doradztwo indywidualne, a następnie wizyty studyjne. „Lokalne grupy działania coraz bardziej są świadome wyjątkowości i niepowtarzalności swojego obszaru i oczekują rozwiązań dopasowanych do ich specyfiki”. Oczekiwania dotyczą głównie wsparcia w zakresie ewaluacji strategii i interpretacji przepisów prawnych, związanych z działalnością LGD. Autor postuluje też o utworzenie systemu wsparcia dla organizacji pozarządowych, wdrażających lokalne strategie rozwoju.

Elżbieta Psyk-Piotrowska, Katarzyna Zajda